

“DESTERRITORIALITZACIÓ” A LA REGIÓ FRONTERERA GERMANOPOLONESA I LA SEVA IMPORTÀNCIA PER AL SÒRAB COM A LLENGUA MINORITÀRIA

(DES DEL PUNT DE VISTA DEL PAISATGE LINGÜÍSTIC)

Goro Christoph Kimura*

0. INTRODUCCIÓ

Aquesta ponència es traduirà oralment d'una llengua no territorial (esperanto) a una llengua amb una forta territorialitat (català). D'acord amb aquest aspecte lingüístic, vull pensar en la relació entre desterritorialitat i territorialitat, especial-

ment en relació amb la influència de la primera sobre la segona.

En aquesta era de mundialització hom es refereix sovint a l'enfortiment de la llengua internacional, l'anglès. Però la intensificació de les relacions transnacionals ha conduït també a un contacte més freqüent entre les llengües veïnes. Això es pot veu-

re també en el paisatge lingüístic de Tòquio, en què al costat del japonès nacional i l'anglès internacional no és estrany tampoc l'ús de les llengües veïnes, el xinès i el coreà (Foto 1).

D'altra banda, també es fan esforços per a fer reviure llengües minoritàries en diversos llocs arreu del món. Al Japó, per

* KIMURA Goro Christoph és professor d'estudis alemanys i relacions internacionals a la Universitat Sophia, Tòquio. Les seves publicacions inclouen articles sobre sociolingüística, llengües minoritzades i interlingüística.

El present article és la traducció al català de la ponència que va presentar el 21 de març de 2014 a la jornada “La territorialitat lingüística” organitzada pel Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades de la Universitat de Barcelona.

Traducció: Josep Maria Milla i Saldon.

RESUM

La frontera germanopolonesa actual va ser establerta el 1945 com a frontera lingüística clara sense continuïtat lingüística ni bilingüisme històric. Tanmateix, en els últims anys, especialment després de l'entrada de Polònia a la Unió Europea (2004), s'han incrementat els contactes en les dues direccions. En aquest procés el polonès és cada cop més usat en el costat alemany i l'alemany a la banda polonesa. En aquest article es mostren aquestes tendències des del punt de vista del paisatge lingüístic i es discuteix si es pot parlar de “desterritorialització” de l'alemany i el polonès. A continuació es discuteix quina influència té aquesta desterritorialització en el sòrab, llengua eslava enclavada a Alemanya oriental, per examinar com un procés de desterritorialització influeix en la perspectiva d'una llengua minoritzada. L'anàlisi mostra que des del punt de vista del paisatge lingüístic la frontera germanopolonesa ja no consisteix només en territoris estrictament monolingües. La utilitat pràctica creixent de llengües eslaves veïnes pot empènyer a l'ús transfronterer del sòrab. Aquesta funció de “pont” es pot aplicar en principi a altres llengües minoritzades, que sovint estan situades a la perifèria dels estats.

RESUMO

La nuna german-pola landlimo ekestis en 1945 kiel klara lingva limo sen lingva kontinueco kaj historia dulingveco. Sed en la lastaj jaroj, precipe post eniro de Pollando al Eŭropa Unio (2004), rapide evoluis reciproka kontaktoj. En tiu procezo la pola lingvo estas pli kaj pli uzata ankaŭ en la germana flanko, kaj la germana en la pola flanko. Ĉi tiu artikolo unue montras tiajn tendencojn el vidpunkto de lingva pejzaĝo kaj diskutas, ĉu eblas paroli pri “deteritoriiĝo” de la germana kaj pola lingvoj. Sekve ĝi pritraktas la implicon de tia ĉelandlima deteritoriiĝo al la soraba lingvo, slava malplimulta lingvo en orienta Germanujo, por ekzameni kiamaniere deteritoriiĝo influas la perspektivon de malplimulta lingvo. La analizo montras, ke el vidpunkto de lingva pejzaĝo la german-pola landlima regiono ne plu konsistas el strikte unulingvaj teritorioj. La pliĝanta praktika utileco de najbaraj slavaj lingvoj povus instigi al translimcela uzo de la soraba. Tia “ponta” funkcio principe aplikeblas ankaŭ rilate al aliaj malplimultaj lingvoj, kiuj ne malofte situatas ĉe malcentroj de ŝtatoj.

Foto 1

mes, commercial shop signs, and public signs of government buildings combines to form the linguistic landscape of a given territory, region or urban agglomeration.

[El llenguatge dels senyals de trànsit públic, les tanques publicitàries, els noms de carrers, els noms de llocs, els rètols de les botigues comercials i els anuncis públics dels edificis governamentals es combina per a formar el paisatge lingüístic d'un determinat territori, regió o aglomeració urbana.]

Segons aquests autors, el paisatge lingüístic té dues funcions bàsiques. L'una és la funció d'informació, és a dir que proporciona informació sobre la situació lingüística al territori. L'altra és la funció simbòlica, és a dir, la que introdueix diverses llengües en públic i contribueix a la identitat social dels grups lingüístics. Es podria entendre que la primera funció *reflecteix* (directament o indirectament) la situació lingüística i que la segona forma part de la situació lingüística i *ajuda a crear* la identitat lingüística.

Foto 2. Aquesta foto mostra potser l'únic rètol públic de benvinguda en l'idioma ainu a la regió de Tòquio: a l'entrada d'un aqüari públic un freret crestat —ocell que al Japó viu només a Hokkaido i és anomenat en japonès pel seu nom ainu, etupirka— dona la benvinguda als visitants en la llengua ainu.

exemple, hi ha un moviment per a fer reviu l'idioma ainu, la llengua dels ainus, que tradicionalment viuen a l'illa nord de Hokkaido. Però al Japó les llengües minoritàries a penes són públicament visibles.

Però avui no parlaré del Japó, sinó de l'Europa Central, on vaig estar-me l'any passat estudiant la situació lingüística a la frontera germanopolonesa. En primer lloc, considerarem què significa el paisatge lingüístic per a la territorialitat lingüística. A continuació, donarem una ullada a la situació lingüística a la regió de la frontera entre Alemanya i Polònia, i sobretot a les tendències que es podrien interpretar com a desterritorialització. Després, posarem l'atenció en la relació entre aquesta desterritorialització a la frontera i la territorialitat de l'idioma sòrab, per a examinar com la desterritorialització influeix en la perspectiva d'una llengua minoritària.

La significació del paisatge lingüístic ha estat cada vegada més reconeguda en els darrers anys, fins a convertir-se en un camp de recerca independent dins i fora de la sociolingüística (Shohamy i Gorter 2009). Però, quina relació té amb la territorialitat? Entre altres raons, he de confessar que he triat el paisatge lingüístic perquè, sense parlar català ni cap altre idioma romànic, esperava que les fotos podrien compensar les meves deficiències idiomàtiques. Però no solament per això. Per al nostre tema, la territorialitat, el paisatge lingüístic és particularment important, atès que vincula directament la llengua al lloc. Com constata Backhaus (2007: 55):

The linguistic landscape is the focal point of two of the most essential markers of ethnic identity, language and place.

[El paisatge lingüístic és el punt focal de dos dels marcadors més essencials de la identitat ètnica, l'idioma i el lloc.]

1. PAISATGE LINGÜÍSTIC I TERRITORIALITAT

En un article que es considera una de les aportacions bàsiques i pioneres a la investigació del paisatge lingüístic, Landry i Bourhis (1997:25) en fan la definició següent:

The language of public road signs, advertising billboards, street names, place na-

D'acord amb la doble funció esmentada, d'una banda el paisatge lingüístic reflecteix la territorialitat de la llengua i d'una altra ajuda a crear-la. Així doncs, podem entendre el paisatge lingüístic com un *indicador* i un *element constructiu* del territori lingüístic.

Pel que fa a la territorialitat, la pregunta inicial d'aquesta ponència és: «Què passa amb la territorialitat lingüística en temps de rela-

tivització dels estats nació monolingües?» A Europa constatem, d'una banda, l'avenç de la integració europea en el context de la globalització. Potser això porta a la desterritorialització? D'altra banda, el reconeixement dels drets lingüístics de les minories tradicionals sovint inclou el reconeixement de llur territori. Significa això l'enfortiment de la territorialitat? Com es relacionen de fet la desterritorialització i la territorialitat? Quina influència té la desterritorialització sobre les llengües regionals? Vegem-ho amb l'exemple de la frontera germanopolonesa.

2. SITUACIÓ LINGÜÍSTICA A LA REGIÓ FRONTERERA ENTRE ALEMANYA I POLÒNIA

La frontera entre Alemanya i Polònia, l'anomenada línia de l'Oder-Neisse, va sorgir després de la Segona Guerra Mundial com una de les fronteres lingüístiques més punyents d'Europa. Creada del no-res per raons polítiques el 1945, no té continuïtat lingüística ni bilingüisme històric. Anteriorment les dues ribes dels rius Oder i Neisse pertanyien a Alemanya i hi vivien alemanys a banda i banda dels dos rius. Però al voltant de l'any 1945, els alemanys havien fugit o havien estat expulsats dels territoris que serien cedits o ja havien estat cedits a Polònia. I s'hi van instal·lar residents polonesos nous, principalment de les parts occidentals de Polònia, ara cedides a la Unió Soviètica. Així es va instaurar aquesta frontera lingüística especial, que dividí clarament territoris lingüístics germànics i eslaus. No obstant això, hi ha una minoria eslava a la part alemanya: els sòrabs, que hi viuen des del segle VI. Fa més de mil anys que hi viuen envoltats d'alemanys. Aquesta situació és sovint comparada amb una illa. Però, de fet, en aquesta «illa» ara també hi resideixen alemanys, i per tant és bilingüe. Així, es poden distingir tres territoris lingüístics a la frontera: dos territoris monolingües, l'alemany i el polonès, i un de bilingüe, la regió alemanya i sòraba.

Després de la caiguda del teló d'acer es van produir alguns canvis significatius per a la regió. El 1990, un mes després de la unificació dels dos estats alemanys, la República Federal d'Alemanya va signar finalment el reconeixement definitiu de la frontera amb Polònia. Però llavors la frontera esdevenia la frontera oriental de la Unió Europea, i es va mantenir com a tal. Aquesta situació va canviar quan Polònia va entrar a la Unió Europea el 2004 i a l'espai de Schengen el 2007. Des de l'any 2011 hom té la llibertat de moure-s'hi per aconseguir una feina.

Mapa 1

Dibuix 1

3. TENDÈNCIES DE DESTERRITORIALITZACIÓ

Per a veure el que signifiquen aquests canvis per a la regió fronterera, observem detalladament el paisatge lingüístic a Frankfurt de l'Oder i Słubice, ciutats veïnes prop de la frontera (Mapa 1). Frankfurt (un esperantista local en diu *Frankfurtet*) és una ciutat del costat alemany, amb aproximadament 58.000 habitants. Słubice, a l'altra banda del riu, és una petita ciutat polonesa, amb aproximadament 12.000 habitants. Fins al 1945 Słubice era una part de Frankfurt. En els darrers anys, la cooperació i el contacte transnacional —de fet, transfluvial— cada vegada s'han intensificat més. El 2012, quan jo hi vivia, van demolar el punt de control al pont. Ara el pont també sembla un simple pont. És difícil adonar-se d'on és la frontera. És simbòlic que per a aproximar-se mútuament les dues ciutats triessin el 2012 un emblema comú per a fer-lo servir en els documents oficials i els cartells (Di-

buid 1). L'ús d'aquest emblema en espais públics reflecteix la cooperació, i al mateix temps té com a objectiu enfortir la identitat comuna dels ciutadans de les dues ciutats.

Fem ara un petit passeig per les dues ciutats i contemplem-ne el paisatge lingüístic. Podem distingir entre senyals oficials, comercials i altres de privats. En els senyals oficials, hi podem constatar fàcilment un bilingüisme (i parcialment multilingüisme) de principi (Foto 3). Aquí clarament es tracta de política municipal. En els senyals comercials, hi trobem un bilingüisme esporàdic. El polonès no s'hi usa regularment, però s'hi pot afegir. En senyals privats, cal destacar que ocasionalment es poden trobar inscripcions en polonès en parcs i altres llocs. Això indica que a la ciutat hi viuen polonesos —o almenys s'hi mouen.

També a Słubice els senyals oficials són regularment bilingües (polonès i ale-

Foto 3: Frankfurt de l'Oder

Słubice

Foto 4

many). Els senyals comercials, a diferència de Frankfurt, són normalment bilingües, i en alguns fins i tot hi domina l'alemany (Foto 4). Sens dubte, això reflecteix el poder econòmic més fort dels alemanys. De senyals privats, no comercials, escrits en alemany no en vaig trobar a Słubice. Això coincideix també amb la meua experiència local: hi ha polonesos que viuen a Frankfurt, però gairebé no hi ha alemanys que encara visquin a Słubice.

Aquesta visió general mostra que, encara que de manera parcialment asimètrica, tots

Foto 5

dos idiomes ja pertanyen a una part normal del paisatge lingüístic de l'altre costat del riu (Taula 1). La frontera lingüística ja no és tan estricta com hom acostuma a imaginar pensant en aquesta regió, almenys des del punt de vista del paisatge lingüístic.

4. TERRITORIALITAT DEL SÒRAB

I ara arribem a la qüestió del sòrab. En primer lloc, cal constatar la importància del paisatge lingüístic per al sòrab. Segons Landry i Bourhis (1997), podem dir que el bilingüisme públic té una funció informativa per a marcar el territori sòrab i una funció simbòlica per a la identitat sòraba. Per això, l'ús públic del sòrab és una qüestió habitual en diaris i revistes sòrabs. Recentment, coincidint amb la inauguració del nou parlament de l'estat federal de Brandenburg, on viuen una part dels sòrabs, hom va mostrar amb orgull que l'escut de l'entrada és bilingüe (Foto 5) (*Serbske Nowiny*, suplement alemany, febrer 2014). Per contra, hom critica l'absència del sòrab. També recentment, durant l'obertura d'un nou pont, el nom del riu només es va escriure en alemany. En una carta a un diari sòrab un lector escriu que en veure el rètol només en alemany gairebé restà sense alè a causa del xoc (*Serbske Nowiny*, 24-1-2014). Les autoritats van reaccionar ràpidament i van instal·lar-hi un rètol bilingüe tan sols uns quants dies més tard. Fins i tot hi ha una iniciativa que proposa enganxar un adhe-

	Frankfurt de l'Oder	Ślubice
Rètols oficials	Bilingüisme públic (en part trilingüisme)	Bilingüisme públic (en part trilingüisme)
Rètols comercials	Bilingüisme esporàdic (el polonès com a llengua extra)	Bilingüisme normal (fins i tot domini parcial de l'alemany)

Taula 1. Comparació de paisatges lingüístics

Foto 6

siu en els rètols públics només en alemany que diu «A serbsce?» [I en sòrab?] (Foto 6). Un membre d'aquesta iniciativa explica la importància dels rètols públics. Aquesta explicació il·lustra bé les dues funcions del paisatge lingüístic, la informativa i la simbòlica:

Tafle same njejsu zakładny problem. Wone su jenož wočiwidny, zjawny signal wo falowacej dwurěčnosći a rěčnej runoprawnosći [...]. Hdyž na nich jenož němske napisy steja, potom widžiš jako Serb, zo twoja rěč njeje tak wažna kaž němčina, štož je tež jasny signal hladajo na sebjewědomje.

[Els rètols mateixos no són el problema de fons. Només són un senyal visible, públic, de la manca de bilingüisme i d'igualtat lingüística [...]. Quan els rètols són escrits només en alemany, com a sòrab veus que el teu idioma no és tan important com l'alemany. Aquest és un signe

clar lligat a la pròpia consciència.] “Rozmołwa z lěpjerjom”, *Rozhlad*, 62 (7-8), p. 46.

Aquesta crítica no té solament una base emocional, sinó que també en té una de legal, atès que l'ús públic del sòrab és un dret reconegut a les lleis pertinents de la regió tradicional de residència dels sòrabs (cf. Elle 1999). En els dos *lands* federals on tradicionalment hi viuen sòrabs, una llei sobre els drets dels sòrabs garanteix rètols bilingües a les institucions públiques, carrers, etc.

No obstant això, quin és el grau real d'ús públic del sòrab? Visitem les dues principals ciutats de la regió sòraba, Chošebuz (Cottbus), a Brandenburg, i Budyšin (Bautzen), a Saxònia. Si passegem per aquestes ciutats, notarem que de fet hi ha bilingüisme alemany-sòrab. Però aquest bilingüisme és molt diferent del bilingüisme alemany-polonès, molt pràctic, que hem assenyalat a Frankfurt/Ślubice. Majoritàriament es

Foto 7: Cottbus/Chošebuz

Bautzen/Budyšin

5. RELACIÓ ENTRE LA DESTERRITORIALITZACIÓ FRONTERERA I LA TERRITORIALITAT SÒRABA

Després d'observar les tendències de desterritorialització a la frontera entre Alemanya i Polònia i la situació del sòrab, considerem ara com interactuen aquests dos paisatges lingüístics. El fet és que el territori sòrab es troba a la frontera entre Alemanya i Polònia.

tracta de bilingüisme en els noms de llocs i altres noms propis. A Budyšin hom incorpora el bilingüisme als rètols d'una manera més conseqüent (Foto 7). A Chošebuz, de rètols comercials en sòrab gairebé no n'hi ha, i només n'hi ha esporàdicament a Budyšin. Aquest ús fa saber clarament als residents i visitants que aquest territori històricament era sòrab, però, de fet, també fa palès que el sòrab gairebé no hi té cap utilitat pràctica (Taula 2). El paisatge lingüístic reflecteix la feble posició del sòrab, i al mateix temps contribueix a afeblir-la. Davant una llengua alemanya molt més forta, la posició del sòrab al seu territori tradicional sembla feble.

	Cottbus/Chošebuz	Bautzen/Budyšin
Rètols oficials	Bilingüisme oficial dels noms dels carrers	Bilingüisme oficial dels noms dels carrers i algunes indicacions
Rètols comercials	El sòrab és gairebé inexistent	Bilingüisme esporàdic en botigues especials

Taula 2. Comparació del paisatge lingüístic

Foto 8

Una possibilitat és que el polonès representi una competència per al sòrab. Per a il·lustrar això, vegem un exemple de cadascuna de les dues principals ciutats de la regió sòraba que hem esmentat suara. A Chošebuz, on amb prou feines hi ha cartells comercials en sòrab, n'hi trobem, però, en polonès. Pel que sembla, el polonès ocupa el lloc del sòrab com a segon idioma. I a Budyšin l'any passat va aparèixer una proposta en un diari alemany local per a reemplaçar la salutació en sòrab que hi ha a la sortida de la ciutat per altres idiomes veïns, entre els quals el polonès. Si aquest tipus de tendències i patrons de pensament augmenten, el polonès podria ser vist com una competència, fins i tot una amenaça, per a l'ús públic del sòrab.

Tanmateix, també hi ha exemples en l'altra direcció. Un cartell en una paradeta de vi calent al mercat de Nadal de Budyšin mostra l'oferta en cinc idiomes: alemany, sòrab, polonès, txec i anglès (Foto 8). L'addició d'un idioma no n'ha d'excloure d'altres. Però malgrat tot la manca d'espai pot ser un veritable problema per al multilingüisme en el paisatge lingüístic. En aquest cas cal considerar la idea de la «intercomprensió eslava». En una entrevista, un exresponsable d'affers exteriors de l'organització nacional sòraba Domowna em va dir el següent:

Polonesos i txecs entenen millor el sòrab que l'alemany. Una associació turística regional em va demanar d'instalar senyals en sòrab. Si hom escriu en sòrab, txecs i polonesos també ho poden entendre. Abans, els alemanys sempre deien que afegir-hi el sòrab era massa car i opac. Deien que tots els sòrabs entenen perfectament l'alemany. Ara s'adonen que també és una qüestió de negocis. (Entrevista, 26-3-2013)

Això té a veure amb l'anomenada funció de pont del sòrab. Hi ha una dita sòraba que diu: «Ze serbskej hubu přindžež přez Polsku a Rusku» [Amb una boca sòraba pots travessar Polònia i Rússia]. Un professor sòrab ho explica així:

L'idioma sòrab pot ser un pont cap a Polònia, la República Txeca o Eslovàquia. Concretament, això significa que gràcies a les estructures gramaticals anàlogues i a un conjunt de paraules properes o relacionades el parlant de sòrab entén bàsicament els veïns sense un intèrpret. (Libo 2002, 54).

Sovint els parlants de sòrab fan servir aquesta funció de pont com a argument per a sostenir la utilitat de la seva llengua. Però en el nostre context val la pena notar que el pont també podria tre-

ballar en sentit invers. És a dir que el sòrab pot ser útil, o almenys simpàtic, per als polonesos (txecs, eslovacs...) que arribin a la regió.

6. CONCLUSIONS

Des del punt de vista del paisatge lingüístic, hem constatat que a la regió de què parlem aquí les llengües veïnes són un component normal de les «ciutats bessones» frontereres, i que la regió de la frontera entre Alemanya i Polònia ja no és formada per territoris estrictament monolingües. Aquest bilingüisme alemany-polonès podria ser considerat com una amenaça aparent per a la territorialitat del sòrab. D'altra banda, la utilitat pràctica de les llengües eslaves veïnes podria fomentar l'ús pràctic del sòrab, que ara s'empra sobretot i només formalment en els noms propis.

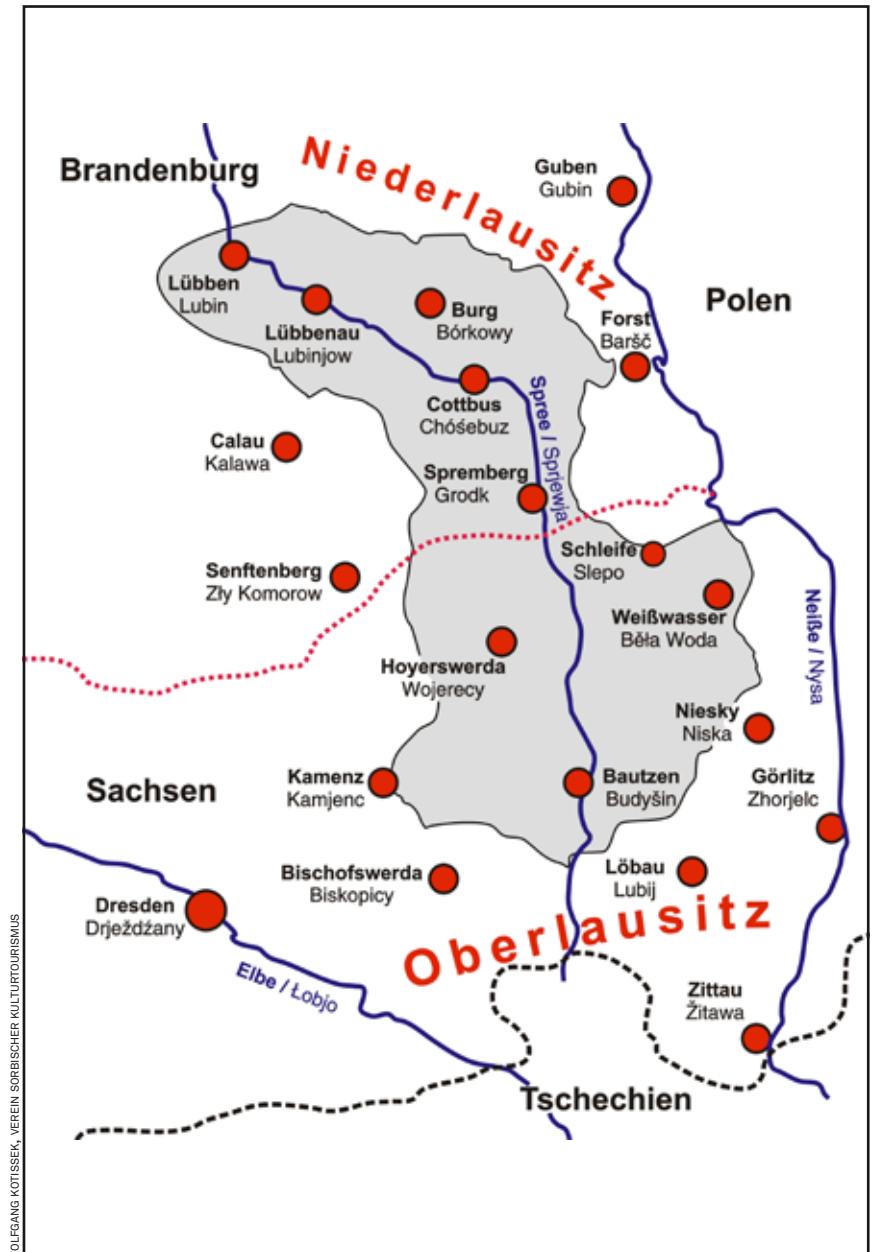
De manera més general, aquestes troballes suggereixen la possibilitat que la integració europea, amb la lliure mobilitat de les persones, accelera la relativització de la territorialitat de les llengües nacionals, almenys en les regions frontereres. Si és així, un desafiament per a les llengües minoritàries regionals —no poques vegades situades en la perifèria dels estats— és de quina manera s'han d'adaptar a aquesta tendència i l'han d'aprofitar estratègicament. Fins ara hem discutit normalment sobre les llengües minoritàries en relació amb una llengua nacional o estatal. Però cada vegada és més important veure'n la perspectiva en un context més ampli transnacional i internacional (cf. Kimura 2008).

BIBLIOGRAFIA

Backhaus, Peter (2007). *Linguistic Landscapes. A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon [et al.]: Multilingual Matters.

Elle, Ludwig (1999). "Regionale Aspekte nationaler Minderheiten und das deutsch-sorbische Siedlungsgebiet". *Lětopis*, 46 (2), p. 70–90.

Kimura, Goro Christoph (2008). "Internaciaj lingvoj, fremdaj lingvoj kaj minoritataj lingvoj: interrilateco de lingvaj problemoj". Dins: Kimura, Goro C.; Yoshida, Naoko (ed.). *Azia ni okeru kousei na gengoseisaku ni mukete – daigokai nitobe simpoziumu kirokusyuu / Al justa lingvopolitiko en Azio – Aktoj de la 5a Nitobe-Simpozio / Towards Equitable Language Policy in Asia – Proceedings of the 5th Nitobe Symposium*. Tòquio: European Institute of Sophia University: Japana Esperanto-Instituto, p. 76–80.

Landry, Rodrigue; Bourhis, Richard Y. (1997). "Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study". Dins: *Journal of Language and Social Psychology*, 16 (1), p. 23–49.

Libo, Fryco (2002). "Sprachausbildung im Land Brandenburg in Regional- und Nachbarsprachen". Dins: *Sprache als Chance. Schlüsselfunktion sprachlicher Kompetenz für das Gelingen der EU-Osterweiterung und insbesondere der Integration Polens in die EU. Beiträge, Reden, Protokolle*. Land Brandenburg, p. 54–59.

Shohamy, Elena; Gorter, Durk (2009). *Linguistic Landscape. Expanding the Scenery*. Nova York; Londres: Routledge.

A Budyšin l'any passat va aparèixer una proposta en un diari alemany local per a reemplaçar la salutació en sòrab que hi ha a la sortida de la ciutat per altres idiomes veïns